

ТРОПИ ПСЕВДОТОЖНОСТІ В АСПЕКТІ ЕТНОКУЛЬТУРНОГО КОДУВАННЯ (НА МАТЕРІАЛІ ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТІВ ІГОРЯ КАЛИНЦЯ)

Стаття присвячена дослідженню мовної об'єктивації астрального етнокультурного коду у тропейчній системі І. Калинця. Встановлено, що частіше міфопоетичні смисли у структурі тропів реалізують такі астроніми, як зірка, місяць, небо, сонце у позиції суб'єкта осмислення. Етнокультурний код об'єктивується на рівні дескрипторів та мотиву уподібнення.

Ключові слова: тропи осі псевдототожності, етнокультурний код, астронім, Ігор Калинець.

Оксана Мысык. ТРОПЫ ПСЕВДОТОЖДЕСТВА В АСПЕКТЕ ЭТНОКУЛЬТУРНОГО КОДИРОВАНИЯ (НА МАТЕРИАЛЕ ПОЭТИЧЕСКИХ ТЕКСТОВ ИГОРЯ КАЛИНЦА)

Статья посвящена исследованию языковой объективации астрального этнокультурного кода в тропейческой системе И. Калинца. Установлено, что чаще мифопоэтические смыслы в структуре тропов реализуют такие астронимы, как звезда, луна, небо, солнце в позиции субъекта осмысления. Этнокультурный код объективируется на уровне дескрипторов и мотива уподобления.

Ключевые слова: тропы оси псевдототождества, этнокультурный код, астроним, Игорь Калинец.

Oksana Mysyk. TROPES OF PSEUDOIDENTITY OF IGOR KALYNETS IN THE ASPECT OF ETHNOCULTURAL CODING

The article investigates the linguistic objectification of astral ethnocultural code in tropes of I. Kalynets' poetry. It has been found out that such astronomical images as the sun, star, moon, sky usually realize mythopoetic meanings in the position of subject of comprehension. Ethnocultural code is objectified by descriptors and the motive of assimilation.

Key words: tropes of pseudoidentity, ethnocultural code, astronomical images, Igor Kalynets.

Вивчення особливостей мовної об'єктивації культурного простору, релевантного для тієї чи іншої етнокультурної спільноти, є одним із пріоритетних векторів дослідження лінгвістичного матеріалу в межах антропоцентричної парадигми. Мовознавче дослідження текстів на предмет кореляції понять мова – етнічна культура апелює до етнічної пам'яті народу відповідно до його соціально-історичного та духовного розвитку як у діахронному аспекті, так і на конкретному синхронному зрізі. В останні десятиліття особливо активізувалися наукові зацікавлення, пов'язані з характеристикою системи поетичних тропів як вербалізаторів національно-культурної свідомості (В. А. Маслова, В. Н. Телія, Е. Е. Юрков). В Україні істиці інтерес до подібної проблематики розвивають праці І. О. Голубовської, С. Я. Єрмоленко, В. В. Жайворонка, М. В. Жуйкової, В. І. Кононенка, Л. В. Кравець, А. К. Мойсієнка, Т. В. Охріменко, Н. В. Слухай, Н. М. Сологуб, О. С. Таран та ін.

Метою статті є проаналізувати особливості мовної репрезентації астрального етнокультурного коду у тропях осі псевдототожності в поетичних текстах І. Калинця. Матеріалом дослідження послужили збірки письменника «Пробуджена муза» та «Невольнича муза».

Точками референції тропів, заґрунтованих на астральному етнокодї, є уявлення про астральні образи, які в аналізованих текстах розглядаємо на прикладі чотирьох: зірка, місяць, небо, сонце.

У структурі тропів назви образів уживаються як у позиції суб'єкта осмислення / зіставлення, так і об'єкта зіставлення. У першому випадку створення образу досягається шляхом його осмислення / псевдоототожнення (уподібнення, асоціювання, аналогії) з іншими феноменами дійсності. У другому – він є «дескриптором будь-якого суб'єкта і як характеристатор є цікавим з погляду міри асоціативно-образного ототожнення з ознакою іншого предмета» [7, с. 60]. Пошук *tertium comparationis* допомагає встановити спільну семантичну площину для уподібнення суб'єкта та об'єкта.

Образ зірки представлений формами *зірка, зіроньки, зірницї, зорі* в позиції суб'єкта осмислення насамперед у персоніфікації. У суб'єктній позиції актуалізуються такі етнокультурні значення астроніма: 1) «персоніфіковане явище природи»: *десь там зіроньки / защедрували* [3, с. 101]; *переставилася зірка* [3, с. 156]; *зорі були добрі / і були зорі недобрі / коли я дивився на добрі зорі / було все гаразд / коли я глянув на недобрі зорі / хтось поклав руку на серце* [2, с. 116]; *зоря корону нап'яла* [3, с. 220]; *заслухалась зірка цвіркуна / вихилилась через віконце / хотіла ружечку кинути / та й сама впала* [3, с. 149]; *Добрий вечір, Зірницї! – Є нас три сестриці: / Вечірня, Опівнічна і Рання. / А четверта – та Біла Панна* [3, с. 101] (через псевдоототожнення *зірницї – сестриці* персоніфікований образ зірок об'єктивується як фемінно зорієнтований, поетизація базується на розрізненні зірок за темпоральним принципом); 2) «уособлення небесних вікон»: *а зорі обдаровують / у дзвінкість / в замерзлій шибиці неба* [3, с. 33]; 3) «медіатор між світами»: *щоденно / вечірня / Шевченкова зоря / встає / над горою* [3, с. 409] (алюзія до поезії Т. Шевченка забезпечує переосмислення зорі як медіатора між своїм (батьківщиною) та чужим простором (місце заслання)).

Астральне тіло місяць вербалізується в поезиї І. Калинця формами *місяць, місяченько* в позиції суб'єкта осмислення у персоніфікації, метафорі, метафоричному епітеті, реалізуючи при цьому такі значення: 1) «учасник сакрального дійства»: *За один поцілунок сплачуєм вічну ренту / білогрекому місяцю і золотим небесам* [2, с. 37] (персоніфікований образ місяця моделюється через ототожнення з людиною за ознакою дії); *докінчити строфу пристрасті / і сконати під ласкавий місяць, / що проминає, проминає, проминає* [2, с. 181]; 2) «антропоморфізоване явище природи» (об'єктивується у тропях, побудованих за моделлю *місяць – людина*): *Заздрісний місяць зеленим дьогтем / всі ворота в селі у ту ніч обмазав* [2, с. 39]; *Чи буду той я, тою будеш ти ще, / чи буде за вуглом злодійкуватий місяць* [2, с. 73]; *Заздрісний місяць зеленим дьогтем / всі ворота в селі у ту ніч обмазав* [2, с. 39]; *ой не той то місяченько / що решетом дзвонить / а що дорогу випитує / через півнеба до тебе / по грузьких снігах* [3, с. 152]; 3) «світило з іншого простору»: *Зализує звали язиком зеленим місяць – / цей язичного апокаліпсису рахманний свідок* [2, с. 61] (міфологічне значення образу місяця конотують дескриптори *зелений* (див. кольористичний код) та *рахманний*, за участю яких вибудовується псевдототожність *місяць – рахманний свідок*). В українській мові атрибут *рахманний* тлумачать як «смирний, тихий; спокійної вдачі» [6, с. 456]. Водночас вважаємо можливим трактувати його і як похідний від іменника *рахман*, що у міфології означає блаженну людину, яка живе в раю: на острові, під землею [4, с. 237]. Спираючись саме на останнє тлумачення астроніма, виокремлюємо етнокультурний смисл «медіатор між світами». Подібний зв'язок місяця з іншим світом зауважує М. Новикова: «У язичницькому космосі мертві не «поза світом», а в «іншому світі» стосовно живих, неперехідної границі між світами тут немає. Оскільки язичницька ніч – «інший день», так само і місяць – «інше сонце», «нічне сонце», він цілком логічно стає «сонцем мертвих» [8, с. 201]. До етносимволічних значень, експлікованих у тропях через поетизацію образу місяця в суб'єктній позиції, належать також: 4) «символ нареченого»: *їде до калини свататися місяць, / і дід поважно піде відчинять ворота* [2, с. 29] (в основі псевдоототожнення лежить предикативна ознака); 5) «атрибут язичницьких вірувань»: *до Великого Вожа запрягався місяць / і відьмі привозив сіна цілу копицю* [2, с. 56]; *Кривавого місяця жорновий камінь / нашу землю загірню поганством розчавив* [2, с. 91].

Образ *неба* реалізується формами *небо, небеса, небесна* в позиції суб'єкта осмислення в метафорі, метафоричному епітеті. Його семантику визначає етнокультурний смисл 1) «те, що виявляє схожість із землею», конкретизований як «етнопросторовий маркер»: *ясніє / чорнозем неба* [3, с. 15]; *Звернімо погляди услід — / у небо блакитне, / у чорноземне небо / радіймо: / Одробина Селянської Крові / ще гіркне в нашому тілі* [3, с. 470]; *Золотий сколотський Плуг, / як птах, повертається / у соняшникове небо, / звідкіля колись / нам ласкаво зійшов* [3, с. 466] (ретрансляторами астрального коду тут виступають об'єкти псевдоотожнення *чорнозем, чорноземний, соняшниковий*, що конкретизують локус); *небо / поросле деревами вибухів* [2, с. 234]; *дістатися Поля Неба* [3, с. 474]; *Стежкою жита і неба / не стежмо — / спочиньмо* [3, с. 493]; *киплять копита в небесній тверді* [3, с. 270] (у цих контекстах *небо* переосмислюється згідно з первісними уявленнями про нього як поле, твердиню); 2) «подібне до води» (образ води виступає дескриптором *неба* у позиції об'єкта зіставлення): *з пролону овиду / потече червоне небо* [2, с. 118]; *дай неба щоб лилося ясніло пливло* [2, с. 322]; *Смерком зі смерекової скрипки / добував прадід чистого золота тони, / що декою туги натомлені й скриті, / як золоті рибки, в небі тонули* [2, с. 44]; *Лише живі, задивлені на хмар дараби, / витають щонеділі в полонинах мрій* [2, с. 43] (в останньому контексті подібність *неба* з водоймою засвідчує псевдоотожнення хмар із дарабами (*дараба* – пліт, збитий із дерев'яних кругляків [1, с. 273])); 3) «те, що уподібнюється до будівлі, її частин»: *До залізних стовпів, які з п'єдесталів могил / виростають, щоб купол неба підперти* [2, с. 26]; *Він (Ярило) золотим ключиком / небо відчиняє, / вирій повертає* [3, с. 225]; *небо розчинило / блакитний собор* [3, с. 433].

Астронім *сонце* засвідчений аналогічною формою *сонце* в суб'єктній позиції та формами *сонце, сонячні* – в позиції об'єкта у тропях координат псевдототожності та подібності. Як суб'єкт осмислення астронім реалізує насамперед значення, характерні для етнокультурної традиції: 1) «те, що символізує радість, задоволення»: *Із човників твоїх долонь / стікає сонця мед на мене* [2, с. 34] (через метафору з компонентом-астронімом *сонце* моделюється образ любові); 2) «персоніфіковане явище»: *Бавиться моя доня зі сонцем у жмурки* [2, с. 34]; *прийшла пава / листя опало / до багаття зvezла / бо сонечко змерзло* [3, с. 149]; *я на купала / у воду впало* [3, с. 149] (в останньому контексті експлікуються міфологічні уявлення про купання сонця на свято Купала, шлюб сонця з водою, етнокультурний код тут об'єктивується через персоніфікацію астроніма за ознакою дії); 3) «сакральний символ»: *ти мурашко і навіть ти / лишайнику слухайте проповідь / золотовустого сонця / воно навчає предвічного / декалогу життя вас* [2, с. 356]; *жінки-мироносиці / воскреслого / сонця* [3, с. 246]; *можна вітати / на язичницькій землі / й Самого Бога / що простує / заздрісним нам / на Захід* [3, с. 401]; *с о н ц я з і с л а н н я / над нами / людьми і котом / над столом і хлібом / над етажеркою і печею / золотими язичками / дух святий / сяє* [3, с. 400] (у розглянутих тропеїчних конструкціях актуалізуються уявлення про божественну природу сонця; у першому контексті сакральний астральний образ моделюється через персоніфікацію за ознакою дії, увиразнену атрибутами *золотовусте* (сакральний колір) та *предвічний* («божественний», «що існував в незапам'ятні часи» [5, с. 165]), в інших – експлікується через моделі псевдототожності *сонце – Бог, сонце – Святий Дух*).

В об'єктній позиції астронім *сонце* реалізує значення: 1) «символ того, що є джерелом радості»: *Несеш у брунатному тілі / зливу щедротного сонця* [2, с. 35], *як сонце, засліпило мене до нестями / лляного волосся духмяне повісмо* [2, с. 40] (через метафори з вказаним компонентом моделюється образ коханої); 2) «символ мудрості»: *Не вірмо, що наш день благословенний, / що сонце мудрості лиш нам зійшло* [2, с. 171] (генитивна метафора *сонце мудрості*, крім зазначеного етносимволічного значення, конотує експресію піднесення); 3) «сакральний центр буття»: *покірні сонячні діти* (мурашка, лишайник) [2, с. 356] (через псевдоотожнення об'єктивуються уявлення про сонце як життєдайне джерело на землі).

Отже, репрезентантами етнокультурного астрального коду є передусім тропи координати псевдототожності, компонентами яких виступають астроніми *місяць, сонце, зірка, небо*, що займають здебільшого позицію суб'єкта осмислення. Об'єктну позицію реалізує астронім *сонце*, що свідчить про його більше засвоєння, ніж інших. Здебільшого астральні образи,

експліковані в поетичних текстах І. Калинця, є полісемантичними. На етнокультурне значення переважно вказує ознака псевдоотожнення (частіше предикативна, рідше атрибутивна). Астральний етнокультурний код переважно зчитується на рівні дескрипторів. Водночас проведений аналіз показав, що він може бути представлений опосередковано або втілюватися через прийом алюзії. В останньому випадку значення астроніма в Калинцевій поезії тотожне його семантиці в літературному творі, до якого відсилає автор (образ Шевченкової зорі).

Аналіз тропів, що виникають на основі різних логічних зіставлень об'єктів позамовної дійсності, дає змогу простежити особливості рецепції етнокультурної інформації у художніх текстах та змодельовати етнокультурну картину світу українського народу, вивчення якої належить до перспективних досліджень у сучасній лінгвістиці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К., Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
2. Калинець І. Зібрання творів : у 2 т. / І. Калинець. – К. : Факт, 2004. – Т. 1: Пробуджена муза. – 416 с.
3. Калинець І. Зібрання творів : у 2 т. / І. Калинець. – К. : Факт, 2004. – Т. 2: Невольничча муза. – 544 с.
4. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні / С. Килимник. – Вінніпег ; Торонто, 1962. – Т. III : Весняний цикл. – 372 с.
5. Словник української мови: в 11 томах. – К. : Наукова думка, 1975. – Т. 6. – 928 с.
6. Словник української мови: в 11 томах. – К. : Наукова думка, 1977. – Т. 8. – 165 с.
7. Слухай Н. Етноконцепти та міфілогія східних слов'ян в аспекті лінгвокультурології : монографія / Н. Слухай. – К. : КНУ, 2005. – 167 с.
8. Українські замовляння / [упоряд. М. Н. Москаленко; авт. перед. М. О. Новикова]. – К. : Дніпро, 1993. – 309 с.

Стаття надійшла до редакції 3.11.2016 р.

УДК 811.161.2'373.2:070.22]:81'42

Наталія Михайличенко

(Львівський національний університет імені Івана Франка)

ІДЕОНІМИ В ГАЗЕТІ «ДЕНЬ»: ФУНКЦІЇ ТА СТРУКТУРНО-СИНТАКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ

Стаття присвячена аналізу ідеонімів газети «День» – основних заголовків журналістських матеріалів. З'ясовано їхні функції, особливості синтаксичної структури та лінгвокреативні тенденції в називанні журналістських матеріалів.

Ключові слова: ідеоніми, газетний заголовок, газета «День».

Наталья Михайличенко. ИДЕОНИМЫ ГАЗЕТЫ «ДЕНЬ»: ФУНКЦИИ И СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ

Статья посвящена анализу идеонимов газеты «День» – основных заглавий журналистских материалов. Установлены их функции, особенности синтаксической структуры и лингвокреативные тенденции в названиях журналистских материалов.

Ключевые слова: идеонимы, газетное заглавие, газета «День».